

MANJŠINE, MAJHNE DRŽAVE IN SPOŠTOVANJE KULTUR V EVROPSKI UNIJI

Dr. Dimitrij Rupel

("Varstvo in uveljavitev pravic narodnih manjšin", Tinje/Tainach, 5. oktober 2006)

I.

Živimo v tesno povezanem, odvisnem in preglednem svetu, sem 25. septembra 2006 povedal v Generalni skupščini OZN. »Logično in pravilno je, da se narodi podpirajo in si pomagajo. Kateri kraj na svetu je bolj primeren za takšno priporočilo kot Združeni narodi? Vsi narodi in vsi ljudje bi se morali spraševati, kako naj si pomagajo. Kaže, da so pomoč in prispevki bogatih in močnih držav bolj učinkoviti. Videti je, da velike nacije lažje postanejo čudovite nacije. Žal niso vse nacije velike in to drži za večino svetovnih nacij. To vsekakor drži za mojo državo Slovenijo.«

Primeren kraj za tak pogovor je tudi avstrijska Koroška, domovina evropskih narodov, ki govorita nemški in slovenski jezik.

V New Yorku sem izgovoril hvalnico majhnim državam. Majhne države, sem menil, imajo vednost o majhnih sistemih in o manjšinah v velikih sistemih. Omenil sem primernost majhnih držav za prilagajanje, prožnost, sposobnost za življenje v položaj drugih in za sodelovanje.

»Razkroj togih sistemov, kot sta bili Jugoslavija in Sovjetska zveza, je povzročil nastanek novih držav in novih članic OZN. Ta proces včasih imenujemo *balkanizacija*. Toda natančnejši pogled bo odkril, da mnoge novorojene države – v nasprotju s pričakovanji – niso nazadovale. Nasprotno, mnoge so napredovale, se demokratizirale in ponovno združile, ali so izrazile pripravljenost, da bi se združile na drugačen način, na novi ravni. Tako so mnoge nekdanje republike Sovjetske zveze in Jugoslavije postale članice novih mnogonacionalnih sistemov. Eden takšnih sistemov je Evropska unija.

Občasno slišimo izraze omahovanja in strahu. Pravijo, da zaradi združevanja ne bi smeli žrtvovati svojih nacionalnih interesov. Eden današnjih problemov mednarodne skupnosti so zapleteni odnosi znotraj mnogonacionalnih, mnogoetničnih in mnogokulturnih sistemov. Vprašanje je, kako omogočiti koristno sožitje nacionalnih, etničnih, verskih in drugih manjšin? V preteklosti so v Evropi in drugod posamezne mogočne dinastije ali nacije, ki jih je gnala ambicija po obvladovanju šibkejših nacij in manjšin, delovale s prisilnim združevanjem. Moderna integracija nič več ne počiva na podrejanju, ampak na solidarnosti in sodelovanju.«

V Generalni skupščini, kasneje pa tudi na Yaleu in na Harvardu, sem razvijal tezo, da se je ob koncu 20. stoletja izkazalo, da Jugoslavija preprosto ne ustreza več potrebam svojih narodov. Razlogov za neustreznost je veliko, eden od njih je gotovo tudi ta, da je združitev južnih Slovanov sredi velikih združevalnih procesov v EU in v evroatlantski skupnosti postala

nezadostna. Dvajset milijonov ljudi in zaostala Jugoslavija niso bili na ravni velikih integracijskih in globalnih procesov.

Ob padcu Berlinskega zidu sta se od jugoslovanskih narodov zganila samo dva: slovenski in hrvaški. Ko se je začela Evropa silovito širiti, so hitrost sprememb zdržale le Češka, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Poljska, Slovaška in Slovenija, po njih pa še Bolgarija in Romunija. Večina jugoslovanskih narodov je – kljub temu, da smo se pogosto hvalili s svojo naprednostjo in bližino Zahodu – zaostala.

II.

Ko ob razpadu Jugoslavije Slovenija ne bi bila poskrbela zase, bi danes nemara čakala pred vrati EU in NATO, predvsem pa slovenščina ne bi bila uvrščena med uradne jezike Unije. Vključitev vanjo je bolj ali manj izenačila slovenščino z drugimi evropskimi jeziki, zato je toliko bolj nenavadno, kar se z njo dogaja na avstrijskem Koroškem. Najmočnejše zaveze, s katerimi je mogoče preskusiti »duhovitosti« koroških braniteljev nemške enojezičnosti, so seveda *Avstrijska državna pogodba* (1955), *Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih* in *Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin* (Svet Evrope 1992, 1995) pa konvencija in pakt OZN iz leta 1966 oz. *Deklaracija o pravicah pripadnikov narodnih ali etničnih, verskih in jezikovnih manjšin* (OZN 1992). Najbolj splošne standarde varovanja manjšinskih pravic v EU vsebujejo kopenhagenski sklepi iz leta 1993. Evropsko načelo pri varovanju manjšinskih pravic je *pozitivna diskriminacija*. To načelo je hkrati splošno načelo delovanja EU, ki smo ga vgradili tudi v nedokončano *Pogodbo o ustavi za Evropo*. Majhne države imajo – relativno – več pravic kot velike.

Ob tem je mogoče ugotoviti dve dejstvi: da z *vstopom v EU slovenščina ni več manjšinski jezik, ampak jezik EU*; in da imajo glede manjšin pravzaprav vse države kosmato vest. V zvezi s prvim dejstvom bo pri uveljavljanju jezikovnih pravic najbrž potrebno klasičnim manjšinskim orodjem dodati orodja, s katerimi se rešujejo problemi državljanov v sosednih državah EU. V zvezi z drugim dejstvom je seveda mogoče ugotoviti, da so klasična orodja zelo splošna, posredna, blaga in – da o njih ni popolnega soglasja. Posredno in bistveno se problema manjšin (ali mnogoetničnega sožitja) dotika nova politika OZN, ki govori o *odgovornosti mednarodne skupnosti, da zaščiti ogroženo skupnost* ne glede na državno suverenost. Primer takšne zaščite je bil poseg mednarodne skupnosti leta 1999 na Kosovu.

Ta problematika je še kako povezana s problematiko »dialoga med kulturami«, o kateri je bil govor na več newyorških sestankih. K sodelovanju v delovni skupini, ki naj bi se do leta 2008 (ko bo Slovenija predsedovala EU) ukvarjala s pripravo predlogov za Evropski svet, sem povabil znamenite strokovnjake: Amartya Sena, Benjamina Barberja, imama Feisala Abdula Raufa in Giandomenica Picca.

Slovenija je v preteklosti preživela podobne preskušnje, kot jih preživljajo drugi manjši narodi. Doživela je položaj skupnosti, ki je bila podrejena, ponižana, oblegana, napadena, življenjsko ogrožena; ki je navsezadnje zmagala v boju za neodvisnost in ki se je združila v novo mnogonarodno skupnost, ki je utemeljena na spoštovanju raznolikosti. Nabrali smo si izkušnje, iz katerih lahko govorimo drugim, ki so v podobnem položaju.

III.

'Multikulturalnost je ena največjih dragocenosti Evrope', 'enotnost v različnosti', 'enakopravni položaj manjšin je temeljni kamen nove, združene Evrope', so stavki ali izjave, ki jih danes velikokrat slišimo. Te besede so upravičene, saj se je s širitvijo Evropske unije na deset novih članic število pripadnikov narodnih manjšin v tem okviru več kot podvojilo, kar je dejansko prispevalo *h kulturni in jezikovni raznolikosti Unije*.

Manjšinske skupnosti so pomemben element oz. subjekt mednarodnih odnosov. Vprašanje njihovega varstva je bilo najbolj kritično, ko državne strukture niso sledile t.i. etničnim oz. jezikovnim mejam, kar je bil pogosto vir konfliktov in nemirov. To dediščino je potrebno danes, v času, ko so meje med nami sproščene bolj kot kdajkoli prej, preseči in pozornost usmeriti v spodbujanje ozračja strpnosti in dialoga, ki sta potrebna, da kulturna raznolikost ostane vir bogatenja družbe in ne dejavnik razdvajanja.

Ključno in pogosto zelo občutljivo vprašanje varstva manjšin je vprašanje uresničevanja njihovih pravic v vsakdanji praksi, vprašanje razkoraka med verbalnim in dejanskim, vprašanje dejanske implementacije pravnih določil, načel in norm, katerim se so se na področju varstva manjšin zavezale evropske države. Pripadnikom etničnih oziroma narodnih in jezikovnih manjšin je potrebno zagotoviti ne le »de iure«, temveč tudi »de facto« *pravico do različnosti oziroma do enakopravnosti*.

Glede na to, da je v Evropski uniji varstvo manjšin na podlagi načela subsidiarnosti v večji meri prepuščeno državam in njihovim vladnim politikam, morajo prvenstveno države same zagotoviti pogoje, ki vodijo v uresničitev pravic pripadnikov manjšin. Bistveno je, da najdene rešitve sledijo duhu in vsebini mednarodnega manjšinskega prava. Za ohranjanje etnične heterogenosti je le spoštovanje načela nediskriminacije nezadostno. Celostni koncept 'varstva narodnih manjšin' poleg zagotavljanja splošnih človekovih pravic in svoboščin vključuje tudi zagotavljanje posebnih pravic pripadnikom narodnih manjšin, prek katerih ohranjajo in razvijajo svojo identiteto.

IV.

Slovenijo k varovanju in zagotavljanju pravic "avtohtonih" narodnih skupnosti in pripadnikov drugih narodov, ki živijo v Sloveniji, zavezujejo notranje pravni akti ter mednarodni dvostranski in večstranski sporazumi. Slovenija se lahko pohvali, saj imata tako italijanska kot madžarska narodna skupnost, ki ju uvrščamo med avtohtone narodne skupnosti, ustavno zagotovljene posebne pravice (64. člen). Tudi pripadniki drugih etničnih skupin uživajo pravice po 61. členu slovenske ustave, v katerem je zapisano, da ima vsakdo pravico, da "svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo."

Položaj italijanske in madžarske narodne skupnosti je v skladu z evropskimi načeli zaščite narodnih manjšin oziroma jih v nekaterih vidikih celo presega. Ne glede na njihovo številčnost imajo pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti zagotovljeno dvojezično šolstvo, pravico do predstavnika v slovenskem parlamentu, dvojezične krajevne in druge javne napise, veto na zakone ali podzakonske akte, ki se nanašajo na njihove z ustavo zagotovljene posebne pravice, pravico do razvijanja gospodarskih, kulturnih in znanstvenoraziskovalnih dejavnosti itd. V Sloveniji se varstvo narodnih skupnosti nanaša tudi

neposredno na pripadnike večine - npr. tudi pripadniki večine, ki živijo na narodnostno mešanem ozemlju, imajo dvojezične dokumente in obiskujejo dvojezične šole. Slovenija pričakuje, da se bo takšen pristop uveljavil tudi drugod, torej tudi v državah, kjer je prisotna slovenska manjšina.

Skrb za Slovence v zamejstvu je sestavni del slovenske zunanje politike, zato pozorno spremljamo njihov položaj. Slovenska manjšina na avstrijskem Koroškem in Štajerskem je pomemben povezovalni element med Slovenijo in Avstrijo, ki kot sosednji državi s skupno zgodovino in skupno evropsko prihodnostjo vzdržujeta partnerski in prijateljski odnos.

Glede položaja slovenske manjšine v Avstriji je potrebno izpostaviti, da smo s politiko iskanja rešitev z dialogom v zadnjih letih dosegli nekatere pozitivne rezultate, kot so zastopstvo tudi štajerskih Slovencev v *kanclerjevem sosvetu*, celodnevni radijski program v slovenskem jeziku na Koroškem, skupni manjšinski časopis na Koroškem, sklad za financiranje zasebnih dvojezičnih vrtcev na Koroškem. Z zadovoljstvom spremljamo tudi naraščanje vpisa v dvojezične šole in interesa za učenje slovenščine na avstrijskem Koroškem, kar pomeni, da se pretežni del večinskega prebivalstva zaveda prednosti in pomena večjezičnosti.

Še nerešena vprašanja zaščite manjšine je potrebno reševati strpno in v obstoječih pravnih okvirih. Obžalujemo, da po toliko desetletjih vprašanje dvojezične topografije še vedno ni rešeno.

Slovenija je vedno in bo tudi v prihodnje delovala kot sila zaščitnica slovenske manjšine v Avstriji in njenih pravic, ki izhajajo iz 7. člena Avstrijske državne pogodbe. Podpirali bomo tiste rešitve, ki bodo sprejemljive za slovensko manjšino, ki bodo v skladu z Avstrijsko državno pogodbo in odločbami avstrijskega ustavnega sodišča in ki bodo prispevale k sožitju med manjšino in večinskim prebivalstvom. Verjamemo in pričakujemo, da bo Avstrija, ki se zaveda pomena varovanja pravic narodnih skupnosti, saj ima tudi sama manjšino na Južnem Tirolskem, v dialogu z manjšino nadaljevala z iskanjem ustreznih rešitev za zagotovitev vseh pravic slovenske manjšine v Avstriji.

Tudi v prihodnje bomo v odnosih z Avstrijo nadaljevali s krepitvijo tistih elementov, ki pozitivno vplivajo na položaj manjšine. Še naprej bomo zagovarjali poglobitev čezmejnega sodelovanja, ki je dejavnik harmoničnega in uravnoteženega razvoja obmejnega prostora. K temu je že prispevala odprava carinskih formalnosti za pretok blaga in storitev. Prepričani smo, da se bodo možnosti za sodelovanje z avstrijskimi deželami, predvsem Koroško in Štajersko, s slovenskim prevzemom evropske valute in vstopom Slovenije v schengenski prostor še povečale. Pri tem bodo pripadniki manjšine, ki imajo prednost poznavanja dveh jezikov, kulturnih in družbenih razmer dveh držav, imeli pomembno vlogo.

Uveljavljanje evropskih standardov za varstvo narodnih skupnosti naj ostane med prednostnimi cilji vseh evropskih držav. Tudi stalno razpravljanje o položaju in varstvu manjšin ter etični različnosti kot bogastvu sodobne družbe bo prispevalo k temu, da se bo lahko napredek, ki je bil na tem področju v zadnjih letih že dosežen, še povečeval. Prepričani smo, da bo pri tem svojo vlogo še naprej zelo dobro igral tudi Katoliški dom prosvete Sodalitas, ki se mu že vnaprej zahvaljujemo za organizacijo simpozija.